

A SZERKESZTŐSÉG LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Gaál Csaba

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Továbbgondolva a kettőspontot

Nagy élvezettel olvastam a LAËNNECRŐL szóló nyelvi gondolatfűzést, annál is inkább, mert az úgynevezett „fekvő kettőspont” szerepe, alkalmazása még értelmiségi körökben is alig ismert. Az írásba mélyedve jutott eszembe egy másik név is, amelynek – a kettős ponton túl – magyar vonatkozása is van, ez pedig BRASSAÏ, született *Halász Gyula* (1899–1984), aki Brassából származva Franciaországban élt és alkotott, mint elismert fénykép- és filmművész. A Párizsba érkezett fiatalembert az ugyancsak világhírű *André Kertész*, azaz Kertész Andor vezette be a francia művészkörökbe. Kortársuknál, az amerikai író, ANAÏS NIN nevében is előfordul az a különleges kettőspont. Egy ideig magam sem tudtam hová tenni ezt az írásjelet, de olvasmányaimból többszöri megjelenés után – még a világhálós keresési lehetőségek előtt – rájöttem a megfejtésre.

Saját történelmünkkel összefüggésben is érdekesnek és tanulságosnak találtam az utalást Laënnec bretagne-i, azaz bretöz származására. Az Egyesült Királyságban töltött évem emlékeit idézte fel bennem ez a kis kitérő. Akkori munkatársam, *Pierre Guillou*, a *British Journal of Surgery* későbbi főszerkesztője is Bretagne-ból származott. Nem tudtam mire vélni és igen meglepett, amikor Leedsben az egyik műtősnő két műtét között egy gondolat kapcsán halkán, közel hajolva hozzám, szinte titkolózva súgta oda, hogy ő ír származású. Csak később értettem meg viselkedését, amikor értesültem az angol–ír viszállyról. Így ér össze a régészet, a történelem és a nyelvészet, ami ma már jellemző és elfogadott a kutatásokban.

Végül egy talán távolinak tűnő, de rendkívül bosszantó és műveletlen, bizonyos körülmények között pedig szándékosnak vélhető, ám korunkra jellemző hamisításról szólnék. Mert amiről szólni fogok, több mint pontatlanság, igazi koholmány, amikor a Trianon előtti Magyarországról származó nagyságok világhálós oldalain fellelhető adatoknál nem az akkori, a történelmi viszonyoknak megfelelő földrajzi elnevezéseket ismertetik, hanem a későbbi, az elcsatolt területeken megváltoztatott szlovák vagy éppen román megjelöléseket. Ezért olvasható Brassáinál, hogy „Brasov”-ban, Romániában született 1899-ben, amely akkor még az Osztrák–Magyar Monarchia része volt.

Felületesség vagy szándékosság rejlik a jelenség mögött? Nem mindig tudom eldönteni, vajon melyik tulajdonság játszik szerepet a kettő közül, amikor a további példákmal találkozom. Német városunkban vasárnapi misén Szent Mártonra emlékezik a lelkész, és a rövid életrajzi ismertetésben megemlíti róla, hogy *Ungarn* szülöttje. A 316-tól 397-ig élt tours-i püspök idején Magyarország

még nem létezett! Hízog, ha a német hívők ezt hallva azt hiszik, hogy magyar születésű volt, ami persze nem igaz. (A Wikipédiában is így szerepel!)

Egy német könyvben (*Das Wissen der Mönche*) olvasom, hogy ANYOS JEDLIK Benedek-rendi szerzetes még SIEMENS előtt feltalálta az első villanymotort, de nem közölte. A feltaláló *Szlovákiából* származott, írják. Tudvalévő, hogy Szlovákia mint önálló állam csak 1993-tól áll fenn, amikor kivált Csehszlovákiából. (Igaz, Hitler kegyelméből Tiso katolikus pap vezetésével néhány évig ismert volt a Szlovák Köztársaság.) A szerző még említi is, hogy Jedlik anyanyelve magyar. El sem gondolkodik rajta, hogy talán mégis Magyarországon született magyar anyanyelvű bencés szerzetesről van szó.

ALMÁSY LÁSZLÓ sivatagkutatóról olvasom, hogy „Burgenland fia” (Kubassek János: *A Szahara bűvöletében*). Amikor ő született Borostyánkőn (ma: Bernstein) 1895-ben, akkor a helység még Magyarországhoz tartozott! A könyv írója sajnos másutt is az osztrák nevet használja, holott a leírt események mind az akkor még magyar nevű városokra vonatkoztak: Rótfalva helyett Rattersdorf, Németújvár helyett Güssing.

MILEVA, Einstein első felesége, két gyermekének anyja újvidéki volt, amely akkor még az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott. Jürgen Neffe a Nobel-díjas tudósról írt könyvében (*Albert Einstein igaz története*) mégis úgy tájékoztat, hogy MILEVA 1903-ban Szerbiába utazott haza megszülni gyermekét. Micsoda tájékoztatás!

Elnézést a kitérőkért, de „közhelyesen” minden mindennel kapcsolatban áll. Ezért is méltányolom a *Magyar Orvosi Nyelvet*, mert nem zár be szűk nyelvi közegekbe, hanem kitekintést enged a nagyobb összefüggések megismerésére.

HOZZÁSZÓLÁS

Kiss Jenő

Gaál Csabának igaza van. Elfelejtik a szerzők odaírni, hogy „az egykori Magyar Királyságban” vagy „az egykori Nyugat-Magyarországon” született X. vagy Y. A mai hivatalos névhasználatban a mai államhatároknak megfelelő nevet kell használni (lásd például a vasúti közlekedést, az állomásokon a menetrendi kijelzőtáblákon közölteket, mondjuk: Kosice, Oberwart, Bratislava, Oradea). A megoldás az, hogy ha valaki a számunkra idegen nyelvi változatot írja, akkor zárójelben odaírjuk a magyar nevét is, illetve ha a magyar nevet írjuk, akkor hozzátesszük: ma Szlovákiához tartozik, szlovák neve ez és ez). De a születési dátumok esetében a sorrendet az szabja meg, melyik országban született az illető (Liszt nem Ausztriában, nem Burgenlandban született, hanem az egykori Magyar Királyságban, a születési helye németül és hivatalosan ez és ez).

Palkovits Miklós

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Kérdések és gondolatok Nyáry Szabó Lászlónak a *Magyar Orvosi Nyelv* 2019. decemberi számában megjelent „Agyalapi ütérkör – De ugyan kinek a köre? Szerzői nevek béklyójában” című cikkével kapcsolatban

Az agyalapi ütérkört sok helyen a nagyvilágban, így nálunk is *circulus arteriosus Willisii* néven ismerik, tanítják, vagy elhagyják a végéről Willis nevét. Ez utóbbi esetben azonban kívánatos „az agyalapon levő” előszavak használata, hogy tudjuk, miről van szó. Nyáry Szabó László pontosan leírja, hogy nem Willis volt, aki először leírta,

„négy nagy mester is leírta már előtte, mégis a hetvenkedő angol neve fémjelzi”,

az ő munkájukat részletesen be is mutatja. A végén azt írja, hogy

„Willis vélhetően nem több, mint plagizáló imponzor”, és „a feledés sülyesztőjébe vagy a tolvajoknak kijáró pellengérré teendő”.

Van két kérdésem: 1. Ki nevezte el a *circulus arteriosus Willisii*-nek? Thomas Willis saját maga „hetvenkedett”? 2. Miért nem az előtte levő négy „tudós” valamelyikéről neveztek el? Ha nem bizonyítható, hogy ő maga, akkor miért plagizáló imponzor? Ilyen alapon akár *Parkinson*, *Alzheimer*, *Harvey*, *Sylvius*, *Broca*, *Vesalius*, *Gasser* és sokan más híresek is ide sorolhatók lennének. Egyikük sem volt saját maga névadója, mások tették azzá. Egyikük sem írta (vagy rajzolta) le elsőként, amit elneveztek róluk. Egyikükre sem merném mondani, hogy plagizáló vagy akár tolvaj. Persze, más kérdés, hogy tudott-e a nevet viselő tudós mások korábbi munkáiról. Ha igen, illetet volna azokat megemlíteni. Bár a fentiekben általam említettek közül bizonyítható, hogy volt ilyen is, bizonyítható, hogy sokan voltak, akik idézték is a korábbiakat, mégis az ő nevüket emlegetik, használják. Miért? Nem tudom biztosan, tételesen megválaszolni, viszont nem akarok általánosítani sem, de több évtizedes tapasztalatom alapján írom, hogy nagyon nem mindegy, hogyan, mikor, milyen érdeklődési időszakban, és főleg hol közöljük eredményeinket. Ma is sok írás, könyv jelenik meg ugyanabban a tárgykörben, de olvasottságuk, idézettségük rengeteg tényezőtől függ. Nagyon fontos tény a „névadásban”, hogy kik, hogyan és miért idéznek valakit. Régen gyakori volt – példaképpen Gassert említhetem, aki sohasem írta le a *Gasser-dúcot* – hogy valaki, Gasser esetében tanszéki utódja, tiszteletből, nagyrabecsüléséül saját közleményében adta a nevet. Más példa: Alzheimer előtt hárman, együttesen 23 esetben írták le úgy-ahogy az *Alzheimer-kór* tüneteit, mégis Alzheimer egyetlen közleménye elég volt, hogy nevéhez kössék. Az viszont igaz, úgy írta le, hogy ma is helytálló. Jó időben, jó helyen, egyértelműen fogalmazva, bizonyítóan írta le a kór ismérveit. (Persze, kellett hozzá nagy tudású társainak – a Max Planck Társaság másik három alapító tagjának – értékelése és széles körű ismertetése is.)

James Parkinson (1755–1824) angol születésű és gyökerű orvos, tudós, akít elfelejtettek az angolok és az egész világ (Rowntree, 1912)

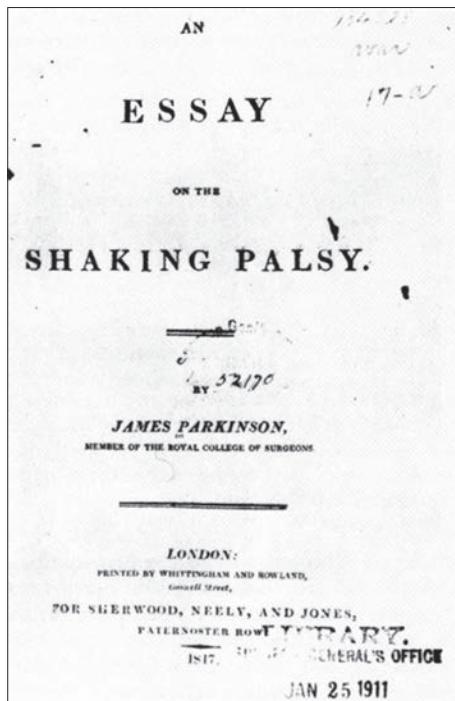
Még egy példát említnék, főleg magyar vonatkozása miatt. *James Parkinson* 1817-ben írta le a későbbiekben róla elnevezett kór tüneteit. Pontosan, szépen, mind a négyet. Szinte nyom nélkül elfelejtették. 1912-ben, közel 100 évvel később Rowntree ásta elő Parkinson közleményét, ismertette, és attól kezdve a betegség neve Parkinson-kór. (Olyannyira elfeledett volt, hogy először Rowntree maga is tévesen „Patterson”-nak nevezte.)

Miért felejtették el? Több válasz is gyakori: „megelőzte korát”, „ismeretlen volt, korábban nem közölt” stb. Talán volt még valami más is: a betegség elnevezéséül olyan kifejezést használt, amelyet az akkori angolok sem tudtak hová tenni: „shaking palsy” (rángató szélütés). Honnan vette Parkinson? Shakespeare-től (VI. Henrik, 1590). Azóta ismerik, a kórt is, Parkinsont is. Pápai Páriz nevét viszont itthon is kevesen, külföldön pedig szinte sehhol sem ismerték. Pedig Parkinson előtt több mint 100 évvel, 1690-ben Pápai Páriz Ferencz az akkori izes magyar nyelven *Pax Corporis* könyvében leírta a Parkinson-kór mind a négy ismérvét.

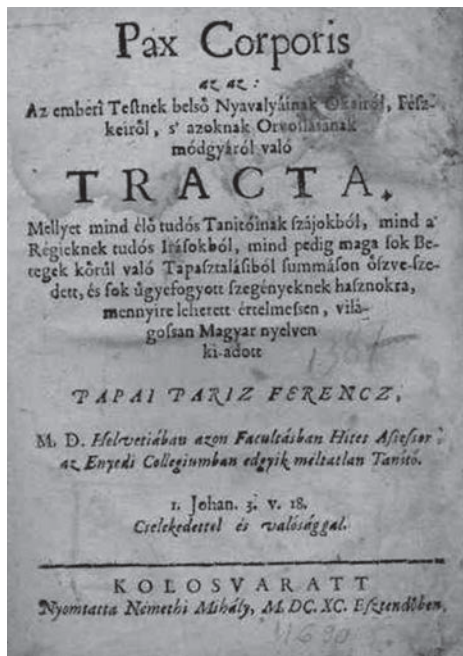
Sőt, olyat is leírt, hogy ez a kór a „Főnek nyavalyája”, az agyvelőből származik. Ki ismerte ezt a gyönyörű munkát, ki ismeri ma? Szerencsére több mint 300 év elmúltával Bercecki Dániel professzor megismertette itthon is, külföldön is – egy kizárólag a Parkinson-kórral foglalkozó nemzetközi folyóiratban.

Nem hinném, hogy Parkinson plagizált, viszont sajnálhatjuk, hogy Pápai Páriz csak magyarul írt, holott jól tudott idegen nyelveket. Sajnáljuk, de legyünk nagyon büszkék rá.

Visszatérve Willishez (a „hetvenkedő angol”-hoz), 1664-ben írt könyve (*Cerebri Anatome*) sokáig alapműnek számított. Könyvében olyan fogalmakat vezetett be (azokon túl, amelyeket Nyáry Szabó is említ: thalamus opticus,

A leírást hat esetre alapozta; ebből csak hármát részletezett. Két beteggel az utcán találkozott, egyet pedig távolból látott

T I L R E S Z.
A Reszketegségéről és a kéz, láb, nyelv, s' egyéb tag el-Éséséről.
Félszék. **A Z** Reszketegség vagy on vagy edgy részben, ugymint vagy Főben, vagy Kézben, vagy pedig többekben edgyfēr s' mind. Ennek oka,

Az Orvoslás Mesterségéről
el-rekédnek valamely tagról à Spiritusok, annak à tag-nak nem csak reszketése, hanem ugyan el-esése is főköt következni, úgy hogy azt fe fel, sem alá ne mozdithassa ember.

Különbőségei. A' tagnak el-esése kétképpen szokott lenni. 1. Midőn à tag nem mozog ugyan, de érez. 2. Midőn sem nem mozog, sem nem érez. Mert az

halmoz à gőz feredős. Edgy summában: Akar melly tagja esése-el, ha járhat, járjon à mint járhat és ingatta testét, ha nem járhat, hordoztassa és me-

Ha valamely tag reszketése öreg korban esik, többire holtig úgy marad, és vagy Gurta-űrésnek, vagy leg-aláb valamely tag el-esésének elől-járó póstija.

Ez nyavalya à Főnek nyavalyái közzé számlálatik, mivelgyakrabban à Főből le-űvívárkozó nedvelségektől vélezen eredetet, mellyek az agyvelőből alá származó apró inakat vagy nervusokat el-árafztyák s' erőlenitik.

A Szent Pál-székesegyház. Tervezte Sir Christopher Wren; itt található végső nyughelye

nucleus lentiformis, corpus striatum, nervus accessoris, amely szintén Willis nevét viseli), mint neurológia, lobus, hemispherium, cerebellum, pyramis. Nem nevezném őt „imposztor”-nak. Ha viszont nem bizonyított, hogy valóban saját maga adta a nevét a circulus arteriosushoz, tolvajnak sem nevezném, inkább bocsánatot kérnék tőle, ott, ahol ilyen szavakkal illettem.

Még valami, amit meg kell írnom. A Willis által kiadott könyvben a circulus arteriosus gyönyörűen van ábrázolva. Pontosan, szépen, ha valaki ránéz a rajzra, előbb tűnik fel az artériás gyűrű, mint maga az agyalap. Művészi munka. Igen, művész rajzolta, a középkor legnagyobb angol tervező-építész, a londoni Szent Pál-székesegyház, az angol királyi paloták és számos pompás épület tervezője: sir Christopher Wren. Ugyanis fiatalkorában egy ideig orvostanhallgató volt Oxfordban, majd váltott csillagászatra, utána építészetre.

Short communication
The description of all four cardinal signs of Parkinson's disease in a Hungarian medical text published in 1690¹²

Dániel Bereczki¹
Department of Neurology, Semmelweis University, Budaörs u. 6. H-1083 Budapest, Hungary

Willis jól választott, Wren előtt ilyen circulus arteriosus cerebrit meg nem láttak. Mivel a rajz Willis könyvében jelent meg, az agyalapi ütérkör lassan circulus arteriosus Willisii lett.

VÁLASZ

Nyáry Szabó László

Örömmel és köszönettel veszem Palkovits Miklós akadémikus úr méltató meg bíráló szavait is.

Az akadémiaalapító neves Platón (Πλάτων)¹ „Szélesvállú” bölcsességét tekintve célnak, magyar szívvvel válaszolok a kirekesztő angol világ minden bűneit Szókratész (Σωκράτης)² őszinteségével ítészve és a nevében rejülő „Teljes Erő”-vel ostromozva, még ha bürokkhely is a jutalmam érte. Ostromozom a világfosztogatók örökét, mert méltán megérdemli a bűnös angloomán világ.

Az elején kezdve és a helyzetet tisztázva: mai tudományos nevezéktanunk évszázados nemzeti és más nemzetek elleni törekvések béklyóiban vergődik. Ez teljesen kétségtelen. 33 éves bonctanszótár-szerkesztői tapasztalatom ezt minden oldalon és csaknem minden szócikkben igazolta.

Palkovits Miklós professzor úr válaszlevele rávilágít a „tudományos”, és azon belül az orvosi nevezéktan mélyebb összefüggéseire, így torzulásaira, hamisságaira és gyengéire is. A mai orvosi nevezéktan megrögzötten ódivatú és teljességgel korszerűtlen. Ókori meg sötét középkori babonaságok szövevényes kusza (pók)hálóiban vergődünk egy olyan új században, ahol az adatáramlás (információ) első nagy – talán legnagyobb – forradalma már lejátszódott.

Mint magyar, az elsajátítást nem tűrhetem! Nem is tűröm. A négy nagy agyérkör-előd munkáit, kivált *Gabriel Fallopio* leírását (1561) és *Giulio Casserio* rajzát Willis nyilvánvalóan ismerte, hiszen e két jeles szerző műveit Európa minden egyetemének orvosi karán oktatták.

Sajnos Willis eredeti kézírata vagy könyvének eredeti kiadása nem áll rendelkezésemre; csak másolt forrásokból tájékozódhatok. Ezek alapján Willis nem említette olvasott elődeit, mint saját tudása forrását. Ez bizony elsajátítás! Az, hogy a király orvosa magáról méltóztatott-e elnevezni körét, vagy valamelyik (másik) angol fajgyűlölő angolkodott helyette utóbb, kérdéses lehet. Ez azonban az elsajátítás (a plágium) tényén nem változtat. A Willis iránti legnagyobb megértéssel is csak annyit mondhatok: a 103 éves késéssel büszkélkedő eltulajdonító nem érdemli meg e szerzői nevet!

Palkovits Miklós professzor úr érve, miszerint a Willis könyvében megjelent gyönyörű rajz nyomán az agyalapi ütérkör lassan Willisé – circulus arteriosus Willisii – lett, nem más, mint az angol hírverés sikerének szép példája nyugatosan „tudományos” világunkban. Valóban, így Willis érdeme is összegezhető: ötödikként – évszázados késéssel – a király (Charles II of England) orvosaként minden gazdasági és társadalmi támogatást élvezve, szebb rajzon, azaz hogy más tollával, jobb nyomtatásban hirdethette az agyalapi ütérkör ábráját, mint sanyarúbb sorsú elődei, akik (jóval kevesebb támogatással) már tökéletesen földolgozták azt előtte. Attól, hogy „Ökörszem” úr (sir Christopher Wren) pompás képet kerekített, Willis még marad eltulajdonító, és nem lesz több. A gyönyörű ábra az elhallgatott Wren úr érdeme! Külön köszönöm Palkovits Miklós akadémikus úrnak, hogy erre is rányitotta a szememet, amely fölött korábban engedékenyen elsiklottam. A más tollaival való ékeskedésnek Willis immár iskolapéldája lehet! Hiszen még az „agyas kör” rajza is mástól származik! A méltatás az ábra készítőjéé.

Palkovits Miklós professzor úr írta:

„A Willis által kiadott könyvben a circulus arteriosus gyönyörűen van ábrázolva. Pontosan, szépen, ha valaki ránéz a rajzra, előbb tűnik fel az artériás gyűrű, mint maga az agyalap. Művészi munka. Igen, művész rajzolta, a középkor legnagyobb angol tervező-építész, a londoni Szent Pál-székesegyház, az angol királyi paloták és számos pompás épület tervezője: sir Christopher Wren.”

Igen. Willis tehát arról lehet nevezetes, hogy remek volt az ábrakészítője. Ha a valódi tehetséget, ha a nagyot, az újat alkotót méltatjuk „tudományos” nevezéktanunkban, úgy sokkal inkább lehet az agyalap ütérköre az ábrázoló nevével viselő: „Wren-kör”.

Összefoglalva tehát Willis sikere: négy nagy előd kimerítően leírta már e kört emberöltőkkel Willis előtt, majd ötödiknek végre született egy nagyogó rajz, amellyel híres lett.

ZÁRÓGONDOLAT

Willist pellengérré állítom. Hadd szólok hát valamit a szégyenpadról is, az angol világ egyik valódi jelképéről.

Bő évtizedet töltöttem a Pellengérek Földjén... vagyis Angolhonban. Idézett mondatom is csak angol élményeim idézi. Egy évtizeden át jártam Anglia kultúrörökségének színhelyeit. Az angol, mint világtolvaj nép, a legalját vagy éppen a túlkapóit évszázadokon át szégyenszóval zabolázta. Csaknem minden nagyobb falu és kisebb városka főbb terein őrznek máig is szégyenpadokat. Ez az angol világ egyik valódi jelképe.

¹ Platón hellén eredetijében Πλάτων, a hajdani Akadémia Ἀκαδημία alapító bölcse, atyai öregatyja után az Arisztoklész nevet viselte; később – Diogenész Laertiosz (Διογένης Λαέρτιος) szerint – testező mesterétől, Arisztontól kapta a „Platón”, azaz „Széles (vállú)”, helyesebben „Széleshátú” nevet. Phleiuszi Timón (Τίμων ὁ Φλιάσιος) híres gúnyverses köteté, a *Szilloi* (Σίλλοι) a ’legszelesebb hátú’-nak (platüsztatosz-nak) nevezte a kisportolt idomú Platont.

² Szókratész hellén eredetijében Σωκράτης, neve a „Teljes Erő”, a „Biztos Hatalom” a szósz (σῶς) ’teljes/biztos’ és kratosz (κράτος) ’erő/hatalom’ szavakból ered.

Avítt érzelmesség az angolokra mint gentlemanusokra és szellemi előjárókra tekinteni. Ez irányban ajánlott olvasmány egy orvosfeleségtől: Fekete Judit 2011-ben megjelent műve, a *Két év piknik Angliában*.

„Az úriember [...] Angliában a ritkaságok közé tartozik, nem véletlenül híres annyira az angol gentleman fogalma, nagytóval kell keresni!”

A britek birodalmi bukásához igen alapvetően hozzájárult az a góg, amelynek bűnébe estek, mert a klasszikus világot majmolva annak csak legfőbb intelmét mulasztották el szem előtt tartani: „Góg bűnének bukás a jutalma”.

Igenis, az angol világnak alapvető eleme (volt) a máig is álló sok ezer pellengér! A tolvajnép máig is őrzi ősjelképét, csak a habos és rózsaszín angolrajongó ködben meg kellene már látnunk a jelképük valódi értelmét!

A James Bonddal és más mézes-mázos hírveréssel hintett angol (brit) fölsőbbrendűség képzetének erőltetése helyett ideje lenne már végre szembenézni a rideg brit valósággal, a világ kifosztásával, az újkori rabszolga-kereskedelemmel szerzett mesés vagyonok sötét eredetével, a gyűjtőtáborok föltalálásával, a többmillió népiirtásokkal és azok támogatásával. Amerika őslakóiból öt-ötmillió „tűnt el” északon meg délen, ennek legalább felét a ma majmolt angolok ölték meg. Szmürna úszva menekülő tízezreinek vízbefulladásza is filmre kívánczik, mint brit felelősségű népiirtás! Ha kell, az elnyomott népek irodalmából vagy szokott angol filmek helyett akár török történelmi filmekből (*Çanakkale 1915/Çanakkale – Yolun Sonu*) lehet tájékozódni az angolok valódi „nagyságáról”...

És még valami

Már régóta terveztem megírni egy másik vétkes történetét, most röviden egyikük itt terítékre kerül: *Gasser* (is) egy jellegzetes elsajátító! De legalábbis, a legrokonszenvezőbben szólva is, a *Gasser-dúc* is jellemző eltulajdonítás.

Johann Ludwig Gasser [ejtsd: gasszer] (1723–1765) bécsi bonctanász leginkább a dúcáról híres. De kié is ez a dúc? A *Gasser-dúc: tulajdonképpen Hirsch-dúc (1765), de a legengedékenyebben is csak Gasser–Hirsch-dúc* vagy *Hirsch–Gasser-dúc*.

A ganglion trigeminale vagy ganglion semilunare,

a sziklacsúcódúc vagy sziklapárkánydúc, de találóbban: (halló) szirt(párkány)dúc vagy (halló)szikla(párkány)dúc (Sz.),

a hármas ideg (n. trigeminus) félhold – magyarosabban *kiflince* vagy *babınca* – alakú dúca, amelyet azonban nem is *Gasser*, hanem egy tanítványa, *Raimund Hirsch* írt le először. Tehát a *Gasser-dúc* nem egyéb, mint a más tollaival való híreskedés ékes példája. Azt, hogy az intézet főnöke várta el ezt a keresztapaságot vagy a tanítvány ajánlotta-e föl buzgón, talán tisztaszívűen, nem tudjuk. De mai tudásunk birtokában illendőbb lenne *Hirsch-dúc* gyanánt emlegetni, tisztelettel

gondolva elmúlt és eljövendő korok elnyomott, de tehetséges tanítványaira és újoncaira is. Ha keményebben fogalmazunk, úgy *Gasser* nem illel meg ez a dúc semmiképp, a más tollával való ékeskedés talmi hiúsága pedig érdemessé tenné őt arra (is), hogy végleg elfeledjük e körben emlegetni.

Persze nem ez az egyetlen zúr az emberi test elnevezése táján. Az egész orvosi nevezéktan hely(é)re kellene már rakni! (Ezen dolgozom. Bonctanszótáram erre tesz merész kísérletet a maga 800 oldalas merítésében.)

A világ alaposabb megértéséhez érdemes leszögezni: a szerzői névkör zöme alapvetően a nemzetek nyomulásából jött létre. Ezen kell változtatnunk! Kötelességünk ezt tennünk egy olyan korban, ahol az adattárak és források hozzáférhetőségének nagy forradalma már lejátszódott... Megdöbbenő, hogy ennek ellenére milyen hevenyészve kezeljük és könnyedén elfogadjuk mi, utódok a hírnevesen tolokodó tudósosok nyilvánvaló csalásait és a méltatlanul rájuk aggatott szerzői neveket is.

Kiről is érdemes bármit elnevezni hát?

Ha vesszük például Wilhelm Conrad Röntgen *X-sugarát*, teljes tudományosságunkon átvilágító példát állíthatunk. Ő ugyanis *X-sugárnak* nevezte el egyértelműen (neki tulajdonítható) saját találmányát. Albert von Kölliker [ejtsd: kölliker] (1817–1905) Würzburgban oktatott svájci sebész és élettanász nevezte el róla, föltalálójáról a sugarát. A mindent átfogó nemzetgőghangulatra természetszerűleg jellemző, hogy az angolok a tisztán német találmányt máig sem hajlandók Röntgen nevével fémjelezni, sőt az átlag angol értelmiség a „röntgen” szót sem érti. A föltalálót csak azért, mert nem angol, kiradírozták a saját „tudományos” nevezettanukból, így a gondolkodásukból is. Wilhelm Conrad Röntgen az általa fölfedezett X-sugarakat bemutató előadásán Würzburgban Kölliker kezéről készítette egyik első fölvételét is. Kölliker az előadás végén javasolta, hogy az új sugarakat Röntgenről nevezzék el. Ezzel Kölliker a *Röntgen-sugarak* keresztatyjának is tekinthető. Röntgen pedig bizony megérdemli sugara nevét!

Egyébiránt ő az a Kölliker, akiről a szivárványhártya része és az ondódajkasejtek is elnevezettek.

Kölliker-réteg: stroma iridis: a szivárványhártya (iris) középső kötőszövetes rétege.

Kölliker-sejtek: a Sertoli-(dajka)sejtek. Melyik is volt előbb? Itt is megmutatkozik a népek versengése a névadásban és a máig ívelő nemzeti törtetés. Az *ondódajkasejtek* (Sz.) megnevezésére azonban már egy szerzői név is sok, kettő azonban teljességgel fölösleges. Köllikernek pedig így is marad az anatómiai nevezéktanban emlékezete, amely így, egyedülállóan nem is olyan zűrös, zavaros...

Cytoplasma kifejezésünk is Albert von Kölliker alkotása, amely *Handbuch der Gewebelehre des Menschen* könyvében bukkant föl 1863-ban a kezdetleges *protoplasma* váltószavául, majd illendőbb utódjául a sejtmagot ölelő kocsonyára, a sejtkocsonya, (sejt)szulca; a sejttest kocsonyája, szulcája, a sejthártyán belüli anyagok a mag kivételével... (κύτος kütosz: üreg; biol.: sejt; τό πλάσμα, -τος plazma: formázott tárgy; szobrolt alak; átv.: képződmény) (prótoplasma-ja).

Ha pedig

„Parkinson előtt több mint 100 évvel, 1690-ben Pápai Páriz Ferencz az akkori ízes magyar nyelven Pax Corporis könyvében leírta a Parkinson-kór mind a négy ismervét”,

akkor számunkra ez Pápai-Páriz-kór! A Párizgó (rezgő-mozgó) kór! (Sz.)

Még egyszer köszönöm az értő bírálatot.

VISZONTVÁLASZ

Palkovits Miklós

Köszönöm Nyáry Szabó László válaszát.

Élvezettel olvastam csapongó (ne értsük félre, nem bíráló tartalommal használom a szót), érdekes okfejtését. Szeretem, ha valakinek van önálló véleménye, és érezhető élvezettel foglalkozik egy adott tárgykörrel. Sajnos, nagyon kevesen vannak ilyenek.

Szerintem nem értjük meg egymást. Más az, ha valaki szándékosan vagy tudatlanul kisajátít és nevével illet valamit (vagy úgy ír, hogy annak látsszon), és más az, ha az utókor érdemtelenül használja nevét bármihez is, amit önmaga nem nevezett annak. Egy halott erről nem tehet. Méltánytalanság, de nem elsajátítás.

A tudományos életben nagyon nehéz olyan felfedezést találni, amelynek nem volt előzménye vagy akár előzetes leírása. Lehet, hogy Willis tudott a korábbi leírásokról, lehet, hogy nem. Valószínű, hogy tudott, de ő nem adott semmilyen nevet sem az agykörnek. Lehet, hogy számító alak volt, de nem tulajdonított el.

Hasonlóan Sylvius, aki Galenusból fordított, de nem írta le Galenus nevét. Így lett a *fissura lateralis Sylvii*. (A másik Sylvius – a francia – sem volt „jobb”, nem ő írta le az *aqueductus Sylvii*-t.) Az utókor büntetése, hogy csak egy Sylviust ismer: van, aki provanszi hollandot, mások a franciát – tény az, hogy a két anatómiai nevet egy személyhez kötik. Elsajátított Vesalius, Colombo, Servetius és Harvey, hogy egyik sem említi Ibn-al-Nafis nevét, aki leírta a kisvérkört? Saját leírásuk szerint Colombo is, Servetius is olvasta az 1242-ben leírt könyvet az 1550-es években Párizsban.

Hirsch csak Gasser halála után nevezte el a Gasser-dúcot, mit tehet erről Gasser? Vagy Periklész aranykora a görög történelemben Periklész plágiuma?

A mai gyakorlatias gondolkodó világra jellemző az a mondas, hogy „egy tudományos felfedezés 1-et ér, ha elsőnek leírod, 10-et, ha szabadalmaztatod, akkor 100-at”. Tapasztaltam: az általam leírt agyi mikrodisszekciós tűt egy cég forgalmazza magas áron *Palkovits punch needle* (Palkovits-lyukasztó) név alatt anélkül, hogy akár egy szót is írtak vagy mondtak volna erről nekem. Nem volt szabadalmaztatva, nem is érdekelt 1972-ben, amikor a *Brain research*-ben leírtam. Ma sem szabadalmaztatnám. Nincs közöm a pénzvilághoz.

2015-ben nagy visszhangot keltett egy amerikai csoport leírása a patkány agyának nyirokkeringéséről, amelyet az emberi agyra vonatkoztattak. Azóta világhíresek, mert továbbvitték a gondolatot, és magyarázzák az Alzheimer-kór folyamatát. Nos, az agyi nyirok létét 200 évvel ezelőtt *Mascagni* és *Bellini* (nem a zeneszerzők) említik, 1869-ben kísérletesen kutyában leírták, a híres Retzius-féle anatómiai könyv 1875-ben tartalmazta, 1884-ben *Obersteiner* emberben is leírta. Nevüket amerikai szerzők sem említik; a magyar származású *Cserr* nevét sem. A külföldre távozott *Földi* és *Csanda* nevére is csak azért utaltak, mert a 2015-os cikkel kapcsolatban megjegyzést tettünk a *Nature*-ben, amelyet le is közöltek.

A röntgensugár egyértelműen Röntgen felfedezése. Nyáry Szabó László a találmány szót használja, amely nem azonos a felfedezéssel. Röntgen a róla elnevezett sugárzást nem találta fel, hanem megfigyelte, felfedezte. Bár e két szó jelentése, tartalma különböző, gyakran azonos értelemben használják. Nem „kukacoskodásból” jegyzem meg most ezt, de értelemszerű használatuknak gyakran – így jelen esetben is – jelentősége lehet. Bár Röntgen már a röntgensugár felfedezésének és közlésének évében két nagy díjat is kapott (London, Royal Society Rumford-érem és a bécsi Akadémia Baumgartner-díja), mindkettőt Lénárd Fülöppel megosztva kapta. Ezt azzal indokolták, hogy díjazták a *találmányt* (a katódcsövet), amelynek használatával lehetett *felfedezni* a röntgensugarat. (Lénárd 1905. évi Nobel-díjához hozzájárult Röntgen felfedezése is, aki viszont ezért 1901-ben már kapott fizikai Nobel-díjat.)

A röntgensugárzás felfedezésének Lénárd Fülöp szerepén túl egyéb magyar vonatkozásai is vannak. Tudomásom szerint Magyarországon ismételték meg először a röntgenképek felvételét, és azt korábban ismertették szakmai körökben, mint bárhol Európában, sőt még Röntgennek a würzburgi Fizikai-Orvostani Társaság tudományos ülésén 1896. január 26-án tartott ismertetője előtt. Röntgen a megfigyelését 1895. november 8-án tette, majd gondos ismétlések után november 22-én, felfedezésének bizonyítékául felesége kezéről készített egy felvételt. (Röntgen elmondása szerint, amikor felesége meglátta képet, elájult, mert azt hitte, hogy férje az ördöggel cimborál.) Röntgen a kéziratát december 28-án nyújtotta be a fent említett Társaság lapjához, azt másnap elfogadták, 30-án elkészült a kefelevonat is, majd a közlemény január második felében 1895/1896 évszámmal jelent meg.

A megjelenés előtt azonban volt egy bécsi újévi díszünnepély, amelyen a *Die Presse* napilap tudósítója is jelen volt, aki ott értesült az óriási felfedezésről, amelyet 1896. január 5-én a lapjában le is közölt. Wartha Vince akadémikus, olvasva a lapot Budapesten, felhívta Eötvös Loránd figyelmét erre a „fizikai csodára”. Eötvös azonnal megbízta tanársegédjét, Klupathy Jenőt, hogy – mivel van katódcsövük – ismétlje meg Röntgen kísérletét. Ez már január 11-én sikeresen meg is történt, amit a Magyar Fizikai Társaság január 16-i ülésén bemutattak. Ezt követően Eötvös Loránd kezének röntgenfelvétele a *Vasárnapi Újság* január 19-i, vasárnapi számában

megjelent. Eközben az ülésen jelen lévő Honor István fizika-tanár január 18-án, visszatérve Szegedre, bemutatta diákjainak a röntgensugárzást. Azt hiszem, arra az eseményre, hogy a szegedi diákok előbb látták röntgenképet, mint Európa fizikusai, illik az az utóbbi időkben elterjedt szöveg, hogy „ez valóban nem semmi”. (Kérdem nyelvünk őreit: megél[het]-e ez a mondat nyelvünkben?)

A röntgensugárzás felfedezését a *New York Times* január 6-án már átvette. Január 13-án Röntgen maga mutatta be felfedezését Vilmos császárnak. Ismertették a párizsi Akadémián is, egy héttel budapesti bemutatása után, de egy héttel a „hivatalos” würzburgi ismertetés előtt. Ez utóbbi 1896. január 26-án történt a Fizikai-Orvostani Társaság ülésén, ahol Röntgen az üléselnök Kölliker professzor kezéről készített egy felvételt, aki ezután a meghatottságtól könnyezve ajánlotta, hogy az X-sugárzást Röntgenről nevezzék el. Ezt egyhangúlag elfogadták.

Kérdés, hogy a felfedezés híre hogyan jutott a bécsi bulvárlap tudomására? Feltételezik, hogy a benyújtott kézirat tartalmát ismerők közül valaki nem tartotta titokban. De van egy másik feltevés is: ugyanis Röntgen 1895 végén a szokásos újévi üdvözlőlapok helyett felesége kezéről készített röntgenképen (vagy annak hátlapján, vagy mellékleteként) küldte el barátainak (közöttük bécsieknek is) újévi jókívánságait.

Röntgennel kapcsolatban az angolok Nyáry Szabó László szerinti mindent átfogó nemzetgőghangulatát nehezen tudom egyeztetni azzal a ténnyel, hogy Röntgen az első díjat pont az angol tudományos társaságtól (Royal Society) kapta. Szerintem a „röntgen” szó kiejtése nagyon sok nyelv (köztük az angol) számára nem olyan könnyű, mint a német vagy a magyar nyelv számára. (Sokéves amerikai tartózkodásom alatt legalább ötféle változatban hallottam Röntgen nevét, ezek közül a „runtdzsen” volt a legborzasztóbb.) Arra is gondolni kell, hogy a röntgenvizsgálat szó nemcsak a tudományos, hanem a mindennapi nyelv része is. Így sok helyen, nem csak Angliában használják a Röntgen által elnevezett

A röntgensugárzás felfedezése	1895. november 8.
Az első röntgenfelvétel	1895. november 22.
A felfedezés leírása, közlésre benyújtva	1895. december 28.
A kézirat elfogadása, kefelevonat	1895. december 30.
A bécsi <i>Die Presse</i> híradása a röntgensugárzásról	1896. január 5.
Wartha Vince felhívja Eötvös figyelmét a <i>Die Presse</i> -ben megjelent cikke	1896. január 7.
Eötvös Loránd javaslatára Klupathy Jenő megismétli Röntgen kísérletét	1896. január 11.
Röntgen bemutatja a röntgensugárzást Vilmos császárnak Potsdamban	1896. január 13.
A röntgensugárzás első bemutatása tudományos ülésen (Budapest)	1896. január 16.
A röntgensugárzás bemutatása Szegeden (Honor István, iskolai tanár)	1896. január 18.
Báró Eötvös Loránd keze (megjelent a <i>Vasárnapi Újságban</i>)	1896. január 19.
Gothard Jenő gépészmérnök, csillagász (Herény)	1896. január 23.
A röntgensugárzás első tudományos bemutatása Németországban (Würzburg), ahol Röntgen felvételt készített Kölliker kezéről	1896. január 23.

(közleményében is így szereplő) X-sugár nevet. Tudom, hogy ez nem méltányos, de gondoljunk meg, mivé is vált, hogyan is használjuk Röntgen nevét: „megyek a röntgenbe”, „csináltatok egy röntgent”. Sokan azt sem tudják, hogy ember volt-e, vagy csak műszer. Mi csináltunk egy RT-t, az angol csináltat egy extréj-t (X-ray-t)...

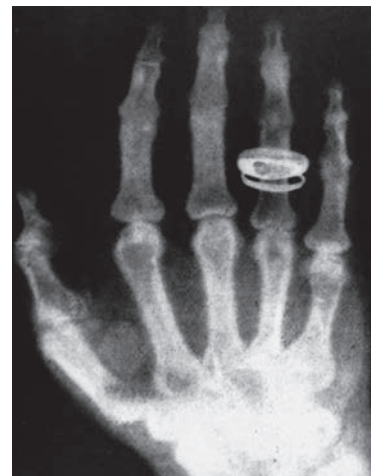
Nyáry Szabó László Röntgennel kapcsolatban írt Köllikerről is, a Kölliker-sejtek/Sertoli-sejtek vonatkozásban. Először is szeretném megjegyezni: Kölliker anatómus (lehet mondani, neuroanatómus, hisztológus) volt, nem pedig élettanász. (Az utolsó 2-3 évszázadban a ma funkcionális anatómusokat élettanásznak nevezték, így nálunk az idősebb Lenhossék Mihályt is.)

Röntgen feleségének keze
1895. november 22.

Báró Eötvös Loránd keze
1896. január 19.

Kölliker professzor keze
1896. január 23.

Kölliker méltán volt kora egyik leghíresebb anatómusa. Szövettani könyvei közel egy évszázadon át kézikönyvvül szolgáltak. Valamennyi szervünk finom szerkezetét ismertette, nagyon pontosan. Ezekben belül ismertette a sejtek alakját, pontos helyüket a szerveken belül. Számos esetben – a teljesség kedvéért – leírt olyat is, amit korábban már közöltek, nem plagizált, helytálló volt minden mondata. Több esetben írt az adott sejtek, szervek működéséről, élettani szerepükről is. Nem tudom, hogy a herecsatornáknak levő „dajkasejtekről” írt-e, és ha igen, akkor mit. Könyve 1863-ban jelent meg, Enrico Sertoli ezekről a sejtekről először 1865-ben közölt cikket, majd további kettőt is írt róluk. Valószínű, hogy Sertoli olvasta Kölliker könyvét, és kedvet kaphatott ezeknek a később róla elnevezett sejteknek a vizsgálatához. A „dajkasejtek” a kis, kerek spermaticidákba érett, „fickós” spermiumokat „nevelnek”. Nos, ezt Kölliker nem írta le, de Sertoli igen. Persze nem tudhatott a bennük végbemenő immunológiai és vegyi folyamatokról, de közleményeiben megtalálható a dajkasejtek lényeges élettani szerepe. Mivel kézikönyvi adatot ritkán kötnek a szerző nevéhez (tették ezt régen, amikor más tudományos forrás kevés volt), Sertoli viszont közleményeiben csak a „dajkasejtek”-ről írt, így az ő neve került e sejtek elé. Nem ő tette oda – ez bizonyítható. Tette mindezt 23 évesen.

HELYESÍRÁSI KÉRDÉSEK

Hogyan kell írni? – a szerkesztőséghez küldött kérdések

Válaszok: Bősze Péter

- Szénhidrátanyagcsere-zavar vagy szénhidrát-anyagcsere-zavar?

A szénhidrát-anyagcsere-nak a zavaráról van szó, tehát *szénhidrátanyagcsere-zavar*. Tetszetősebb a *szénhidrát-anyagcsere zavara* írásmód.

- Inzulin normálérték tartomány

A *normál* a *normális* angol mintájú csonkított formája; idegen szó. Jelentése 'szabályos, ép, természetes'; orvosi nyelvi vonatkozásban: 'egészséges, élettani'. A *normálérték* az *élettani érték*. Az *inzulinérték*, *inzulinszint* szóösszetétel, és ekként az *inzulin-normálérték* is. Az *inzulin-normálérték* kapja a *tartomány* utótagot, így – a kötőjelmozdulási szabály értelmében – *inzulin-normálérték-tartomány*. Ez rettenetes változat, az orvosi nyelvben kerüljük. A szöveggörnyezethez igazítva egyszerűen írható magyarul: élettani inzulinértékek, élettani inzulinszint.

Kiegészítés (Berényi Mihály): Az *élettani* az élőben előforduló, nem csak a normális vagy egészséges érték. Használjuk a *normalist* és a *normált* is? Akkor marad a *kontakt* a *kontaktus* helyett, és meghal a *kapcsolat*? Angolosodunk.

- Reverz T3 funkció

A *reverz* az angol *reverse* szó magyarosan írt formája. Voltaképpen a *reverzió* (megfordítás, visszafordítás), *reverzibilitás* (megfordíthatóság, visszafordíthatóság) fogalmával kapcsolatos. A molekulanevekben általában 'valaminek az ellentéte, fonákja' jelentésű.

Például: a *transzkriptáz* nevű enzim a vírus-RNS-ről képez mRNS-t. A *reverz transzkriptáz* enzim az RNS-ről képez kiegészítő DNS-t. A *reverz T3* (reverse T3) a T3-nak a tétlen változata: kapcsolódik a T3-jelfogóhoz, de nem vált ki jelkövetítést. A molekulanevekben lévő *reverz* jelzőnek nincs magyar megfelelője, például a *reverz transzkriptáz* szokványos nevezék. Esetleg *fonáknak* mondhatnánk, például *fonák T3*. Sokkal szerencsésebb azonban a nemzetközi tartozékelemes betűszó használata (rT3 = reverse T3; T3 = triiodothyronine [trijód-tironin]).

Rátérve a kérdésre: A reverz T3 funkció a reverz T3 (fonák T3) működése, tevékenysége. Jelöletlen lévén, a jelzőegybeírás szabály értelmében *reverz-T3-működés*. Am sokkal egyszerűbb, tetszetősebb és teljesen megfelelő az *rT3-működés* írásmódja.

- Hospice: Jól teszem-e, ha jelzős szerkezetnek veszem a *hospice egyesület* és *hospice alapítvány* kifejezéseket (az Osiris-féle *Helyesírásban* szereplő Magyar Hospice Alapítvány és a Magyar Hospice-palliatív Egyesület, továbbá a *Magyar helyesírási szótárban* szereplő hospice egyesület mintájára), a szótárban szereplő „Angliából 1967-ben indult mozgalom, melynek célja, hogy a súlyos betegek számára biztosítsa a testi-lelki szenvedések csökkentését, a kínzó tünetek enyhítését” jelentés alapján a *hospice mozgalom*, valamint a szótárban szereplő másik, ritkább „öregék nyugdíjsháza ellátással, gyógykezeléssel” jelentése alapján a *hospice ház* és *hospice otthon* kifejezéseket?

Ezzel szemben jelentéstömörítő összetételt alkot-e a többi szóval ('a hospice által nyújtott szolgálat, ellátás'), tehát kötőjellel kell-e írni: *hospice-ellátás*, *-munka*, *-gondozás*, *-tevékenység*, *-továbbképzés*, *-szolgálat*, *-részleg*, *-osztály*, *-szolgáltató*, *-jelentés*, *-munkatárs*, *-dolgozó*, *-szervezet*, *-beteg*, *-személyzet*, *-hálózat* és *-filozófia*?

Nincs állásfoglalás. Orvosi vonatkozásban Tolcsvai Nagy Gábor szótárában: „súlyos betegek, haldoklók lelki gondozását és ápolását végző szervezet” meghatározás olvasható. A magyar helyesírási szótárban *hospice egyesület* fordul elő.

Alapkérdés: mi a hospice?

Webster dictionary: „a program designed to provide palliative care and emotional support to the terminally ill in a home or homelike setting so that quality of life is maintained and family members may be active participants in care.”

Dorland's dictionary: „facility that provides palliative and supportive care for terminally ill patients and their families, either directly or on a consulting basis.”

A Webster meghatározásában a *hospice* valamiféle program (tervezet, eljárás, mozgalom), Dorland's szerint *facility* (felszerelés, eszköz, alkalmasság valamire); a kettő nem teljesen azonos, de mindkettőben főnévi értelmezésű, azaz főnévi minőségjelző. Az AkH. 12. előírása szerint „a fajtajelölő főnévi minőségjelzőket egybeírjuk...”, de nincs meghatározva, hogy mit jelent a fajta. A *hospice + ellátás* jelentésszűrités, de a *hospice + személyzet/hálózat* már jelöletlen birtokos szerkezet. Ha az utóbbit egybeírjuk, akkor a hospice egyesület is szóösszetétel (hospice-nak az egyesülete). Ha fajtajelölő (hospice-féle/fajta egyesület/ellátás), akkor is összetétel. Voltaképpen nem lehet egyértelműen megmagyarázni, hogy miért írják egyiket külön, a másikat egybe. Ám ez semmiképpen nem jó.

A kérdést a *hospice* szó magyarra fordításával oldhatjuk meg. Nevezük *vég gondozónak* (vég gondozás), és akkor egyértelmű, hogy külön kell írni (1 : 1-es szabály).

Kiegészítés (Berényi Mihály): A *hospice* főnév, kiejtés szerinti írásmódja alig fordul elő. Jelentése: rövid időre szóló elfekvő, halál előtti beteg ellátása, gondozása. A fogalomban benne van az ellátás, gondozás, ezért a *hospice-ellátás* és *-gondozás* túlírás. Ha jelzőként fordítom (haldoklóellátó), akkor külön írom: *hospice munka, hospice osztály*. Ha főnévként fordítom (haldoklóellátás), akkor egybe: *hospice-osztály*. Talán ezért van, hogy ki külön, ki egybe írja, a többség külön. Akkor szűnne meg ez a helyesírási állapot, ha volna magyar megfelelője. Olyan durva fordításai nem lehetnek, mint a nép ajkán élő elfekvő, ledobó. Sokáig jó volt a *hospice*, mert a beteg nem tudta, hova került. A *hospice-palliatív* fokozza a homályt. Ha van végállapot, lehetne a *hospice* helyett végellátás is (*végellátásra szorul, végellátó intézet*). A *vég gondozó* is jó.

- Palliatív: Az idegen szavak gyűjteménye szerint a palliatív jelentése: „*csak a tünetek enyhítésére szolgáló és nem a betegség, probléma megszüntetésére irányuló gyógymód vagy intézkedés*”. Ezek alapján jól gondolom-e, hogy a következő kifejezések különírandók: *palliatív szakellátás, palliatív ellátás, palliatív gondozás, palliatív kezelés, palliatív terápia*, ám azok, hogy *palliatív orvos, palliatív osztály, palliatív csoport, palliatív licenc* és *palliatív ellátó* egybe, mivel ezek jelentéstömörítő összetételek (például: „*palliatív ellátást nyújtó orvos*”, „*palliatív ellátást biztosító osztály*”, „*palliatív ellátásban dolgozó orvos csoport*” és „*palliatív ellátás nyújtásához szükséges licenc*”)? Esetleg minden esetben különírandók?

A *palliatív* jelző nem az okra, hanem az okozatra vonatkozó alaptag jelzője; ezek tehát jelzős szerkezetek: *palliatív kezelés* stb. „*Palliatív orvos, tüneti orvos*” nyilván nincs, *palliatív ellátást nyújtó orvosról* van szó; a megkülönböztetés végett egybeírjuk (jelentéssűrítés).

A *palliatív orvos, palliatív osztály* stb. számomra visszataszító szó, de a *palliatív terápia* sem jobb, a *palliatív kezelés* pedig még felemás is. Ez is jól példázta, hogy milyen sok nehézség van a szükségtelenül használt idegen szavakkal. Ragaszkodni hozzájuk nemcsak indokolatlan, de szégyenletes is: vétek az anyanyelvünk ellen. Arról nem beszélek, hogy egy sor magyar szót szorítanak ki. A palliatívnál maradvány: *tüneti kezelés, tüneti ellátás, segítő gondozás, vég gondozó osztály, gondozó orvos* stb. Talán szakmaiatlan ilyeneket írni? Miért ez a rettenetes nemtörődömség, felelőtlenség az anyanyelvünk iránt? **A tudományok minden művelője elszámolással tartozik anyanyelvének használatáról!**

- Mi a kis + műtét, nagy + műtét helyes írásmódja? Van-e olyan jelentésváltozás, mint a nagykutacs, nagy kutacs esetében? Van-e ilyen műtétfajta, vagy egyszerűen tényleg kis műtét? Semmilyen szótárban nem találtuk nyomát annak, hogy egybe kellene írni a kérdezett szókapcsolatot.

Nincs külön műtétfajta, amelyet kisműtétnek neveznénk, mint kiskutacs. A különírás javasolt: kis műtét, nagy műtét.

Talán még egy apróság kapcsolódik hozzá: ahol a kis műtétet végzik, az kis műtő, vagy itt már felmerül a jelentésváltozás?

Ez már jelentésváltozás: az a műtő, ahol a kis műtétet végzik; a műtő attól még lehet nagy.

- Kérdések az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadó szolgálatától.

• COVID-19/Covid-19 helyesírása

A Nyelvtudományi Intézet nyelvi tanácsadó csoportjának nevében szeretném az illetékes MTA-bizottságok képviselőinek állásfoglalását kérni a tárgyban jelzett betegségnév helyesírását illetően. A kérdés időszerepe miatt (meg azért is, mert az Európai Parlament sajtófelelőse fordult hozzánk) jó volna egységes álláspontot kialakítani a kérdésben.

Tanácsadó szolgálatunk állásfoglalása a következő: a *Covid-19* forma felé hajlunk. Egyrészt az egyszerűség miatt, másrészt meg azért *Covid*, nem pedig *COVID*, mert ez a mozaikszóknak abba a csoportjába tartozik, amelyet a magyar nyelvészeti szakirodalom szóösszevonásoknak hív (< CORONA VIRUS DISEASE), vagyis betűknél nagyobb szómozaikok alkotják. A mozaikszót és a tartozékszámot összekapcsoló kötőjelet illetően kiskötőjelet javasolunk.

Gyors internetes keresésem alapján mintha a nemzetközi meg a magyar írásgyakorlatban is gyakoribb lenne a *COVID*, arról nem is beszélve, hogy az orvosi gyakorlatban egyébként is jellemző a csupa nagybetűs írásmód – szóösszevonások, sőt rövidítések esetén is. A szaknyelvi hagyományba tehát mintha jobban illeszkedne a *COVID* (erre viszont mi nem látunk rá), a magyar helyesírás szabályainak meg inkább a *Covid* felelne meg. Itt persze az is felmerül, hogy a magyar helyesírás szabályait mennyire kényszeríthetjük rá az idegen szóösszevonásokra.

Válasz (Bősze Péter)

Az angol kifejezés *Coronavirus disease 2019*. A *COVID* szóösszevonás, ez kapja a tartozékszámot. Ekként: *COVID19* a helyes írásmód.

ÁLLÁSFOGLALÁS

Az MTA Nyelvtudományi Intézet nyelvi tanácsadó szolgálatának válasza az Európai Parlament sajtóosztályának megkeresésére

A kérdésben egyeztettünk az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottságának és Orvosi Nyelvi Munkabizottságának³ tagjaival, s a következő állásfoglalás született.

Az orvosi szaknyelvben léteznek a megnevezés részét képező római vagy arab számok, amelyeket a szaknyelvi helyesírási szabályzat tartozékszámoknak nevez (például *B₆-vitamin*). A nemrég megjelent új orvosi helyesírási útmutató (Bősze Péter: *Magyar orvosi nyelv: helyesírási útmutató*, Medicina, 2019) alapján a tartozékszámokat közvetlenül, tehát kötőjel nélkül kapcsoljuk a mozaikszókhhoz, így a *19* és a *Covid* közé nem teszünk kötőjelet.

3 Természetesen Orvosi Nyelvi Munkabizottság sem működik már „hivatalosan”, csak azért hivatkozunk rá a levélíróknak, mert egyszerűbb volt így megfogalmazni, mint elmondani, hogy ez a bizottság korábban működött, most már hivatalosan nem, csak alkalmanként – ez itt most szószaporítás lett volna. Ez indokolja ezt a leegyszerűsítést.

A Covid a forrásnyelvből létrejött mozaikszó, ún. szóösszevonás (< *coronavirus disease*). A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának 286. pontja alapján csak az első betűt írjuk nagygyal. A normatív, köznyelvi használatban a Covid19 formát javasoljuk.

Szaknyelvi, tehát kifejezetten az orvos olvasóknak, szaktudományos használatra szánt szövegtípusokban a betűszói írásmódú COVID19 forma is megfelelő.

A kétféle írásmód közti választás – összhangban az 1992-es *Orvosi helyesírási szótár* (Fábián Pál, Magasi Péter főszerk., Akadémiai Kiadó) szellemiségével – nagyban függ tehát a szövegalkotótól, a befogadótól, a szövegtípustól.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda levele (Balázs Géza)

Kedves..., hogy látod a Covid-19, Covid19 kérdést? Mi az első változatot javasoljuk analógiák nyomán, de a te kötetedre hivatkozva, hogy a 19 tartozékszám, a Nyelvtudományi Intézet a második formát. Melyiket terjesszük?

Válasz (Bősze Péter)

A csatolmányból láthatod, hogy a COVID19 írásmódot javasoltam. Az orvosi nyelvben a nevezetek mozaikszóit nagybetűvel írjuk, hogy megkülönböztethetők legyenek a tartozékbetűktől, például TNFa (az a tartozékbetű). Ha úgy írnám, hogy TNFA, senki nem tudja megkülönböztetni. Hasonlóan COVIDa19 – bizonyára lesz ilyen. A COVIDa19 teljesen megtévesztő. Érthetetlen, hogy a tanácsadó miért nem fogadta el. Az AkH. 286. pontja nem támasztja alá a javaslatukat: a koronavírus-betegség (*coronavirus disease*) nem tulajdonnév! Ezért a szabályzat szerint covid lenne az írásmód. Semmi értelme a kettősségnek. Javaslatom az MTA-állásfoglalás szerinti. A Fábián-szótár óta sok minden megváltozott.

Megjegyzés: Kicsit bántott is, hogy miért kérdezzek, ha nem fogadják el a javaslatomat.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (Manyszi) állásfoglalása

Covid-19, Covid 19, COVID-19, COVID19
Nyelvi tanácsadásunk a Covid-19 formát javasolta. De a szakmában vita támadt. A Manyszi szellemi köréhez tartozó dr. Bősze Péter professzor, az orvosi nyelv, helyesírás szakértője más véleményen van: „a COVID19 írásmódot javasoltam. Az orvosi nyelvben a nevezetek mozaikszóit nagybetűvel írjuk, hogy megkülönböztethetők legyenek a tartozékbetűktől, például TNFa (az a tartozékbetű). Ha úgy írnám, hogy TNFA, senki nem tudja megkülönböztetni. Hasonlóan COVIDa19 – bizonyára lesz ilyen. A COVIDa19 teljesen megtévesztő. A koronavírus-betegség (*coronavirus disease*) Covid19 (vagy covid19) kisbetűs változatát sem támogatom.”

Az MTA nyelvi tanácsadója a Covid19 formát ajánlja.

A Manyszi továbbra is a Covid-19, esetleg a Covid 19 formát.

Miért?

Alapvetően egy egyszerűsített helyesírás pártján állunk, vagyis nem gondoljuk, hogy a közhelyesírásnak túl mélyen bele kellene mennie a szakmai szempontokba, amelyet egy átlagember, de még egy nyelvész sem ért (ezért szakmai helyesírási kérdésekben egyedül általában nem is tud tanácsot adni). Balázs Géza a továbbiakban így

indokolja a döntést: „A magunk döntését azért tartjuk jónak, mert a formai megoldások híve vagyok: vagyis ha van egy hasonló forma, akkor kövessük azt, és ne keressünk mögötte bonyolult szakmai logikát. De tudomásul veszem, ha ezzel mások nem értenek egyet. Nem hiszem, hogy a Covid-19 bármilyen szempontból félreérthető lenne (a Covid 19 formát is tudom támogatni, és persze elfogadom a Covid19 formát is), szerintem azonban a Covid-19 tökéletesen illeszkedik a magyar helyesírás logikájához, más formákhoz (Apollo-11, Forma-1).

A COVID-19 túlzás (a magyar helyesírás fölöslegesen nem nagybetűsít), a COVID19 pedig – bár lehet, hogy szakmailag tökéletes – nehezen olvasható, nehezen felfogható.” A szabályzat egyébként ezt mondja: „A számok és betűk kapcsolatát többféleképpen szokás írni... Az egyes írásmódok között érdemi különbség nincs. – Az egyedi rendszerek eltérhetnek az általános helyesírási gyakorlatától” (AkH. 294).

Hozzászólás (Makra Júlia)

Pedig a közös álláspont hiánya előbb-utóbb zavart fog okozni, például amikor tudományos közleményeket szemlélnek, hogy azután ismeretterjesztő írásban számoljanak be róluk, a nagyközönségnek.

Megjegyzés (Bősze Péter)

Hazánkban három köznyelvi helyesírási tanácsadó működik. Ezeket egészítik ki a szaknyelvi tanácsadók. A fenti két tanácsadó háromféle írásmódot javasol, negyedik pedig az orvosi szaknyelvi változat. Szegény nyelvhasználó! Érdemes tanácsot kérni: most már „biztosan” tudja, hogy miként írja a fent tárgyalt mozaikszót. Valami nincs rendben! Nem értem, miért nem lehet egységesen!

A két tanácsadó javasolt írásmódoinak egyike sincs összhangban *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásával (AkH. 12.), mert a nagy kezdőbetű csak a tulajdonneveknél szabályos. A betegségnevek és a mikrobák nem rendszertani neve sem tulajdonnév. A Fábián-Magasi szótár szellemiségével sem látok összefüggést. Találhatom, mit fognak javasolni a *Coronavirus Disease a 19* írására? Covida19, Covida-19, CovidA-19, Covid-a19, Covid-a-19 stb. Jön a következő ötletáradat. Nem tudom, miért baj, ha a köznyelv elfogadja a tudomány nyelv javaslatát.

- Szeretném a véleményét kérni a SARS-CoV-2 javasolt írásmódját illetően. A 2 ebben az esetben is tartozékszám? Mi a javaslat a kötőjelekkel kapcsolatban?

Válasz (Bősze Péter)

A SARS a *severe acute respiratory syndrome* betűszója. A COV a *coronavirus* szóösszevonása. Ez a 2-es formájú olyan koronavírus, amelyik súlyos heveny légzőszervi tünetcsoportot okoz. A *severe acute respiratory syndrome coronavirus* a vírusnak a neve. Egyetlen név, ezért a mozaikszója is összetartozik: SARSCOV (AkH. 285.). Ehhez járul hozzá a 2-es tartozékszám – a SARSCOV kettes fajtáját jelöli. Lévéen tartozékszám, a betűszóval egybeírjuk: SARSCOV2.

A magyar nevét különírjuk: *súlyos heveny légzőszervi tünetcsoport koronavírus*; nem alkalmazzuk a jelzőegybeírás szabályt (*súlyoshevenylégzőszervitünetcsoport-koronavírus*), de helyesebb a szerkezetes megoldás (*súlyos heveny légzőszervi tünetcsoport koronavírus*).